

Diskusní studie

Konečně o eutanazii na půdě filosofie

K diskusním studiím dr. Váchy: „Je vůbec ještě možná etika v ‚postetickém‘ světě?“ a dr. Hříbka: „Za etiku bez teologie“

Ingrid Strobachová —

2. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Po přečtení první diskusní studie jsem cítila povinnost se k názorům dr. Váchy vyjádřit, a konečně tak jednou neponechat bez odezvy názory vycházející z platformy, se kterou se cítím být neustále konfrontována.

Diskusní studie dr. Hříbka ze mě tu to povinnost sejmula, což bylo velkou úlevou a osvobozením od nezbytnosti reagovat podrobně a pečlivě na všechny podněty. Dr. Hříbek tak učinil kompetentně a s využitím pramenů především z anglosaské oblasti, z nichž – bohužel – zdaleka ne všechny jsou k dispozici veřejnosti, která se o toto téma zajímá.

Přesto se pokusím studii dr. Hříbka doplnit tam, kde se domnívám, že je třeba určité otázky ještě podtrhnout či rozvést, a zároveň si dovolím v některých jejích bodech poněkud kritické zvážení a případně alternativní pohledy k některým námětům. Znovu však opakuji, že jsem za tuto studii velmi vděčná. Teprve ona totiž postavila problematiku na skutečně filosofickou základnu, na níž je nezbytné dále diskusi vést.

* * *

Na počátku své úvahy chci vyjádřit absolutní souhlas s popisem situace v etice – a to jak teoretické, tak aplikované –, kterou dr. Hříbek doplnil i zcela oprávněnou kritikou domácích příruček k lékařské etice. (Řadu vyjmenovaných bych mohla ještě doplnit, na milost bych vzala jen některé kapitoly prof. Munzarové a docela přínosné studijní zpracování některých témat v knížce *Filosofické základy lékařské etiky* autorů J. Šimka a K. Špalka.)

Doplnit obrázek mohou i tím, že lékařskou etikou v praxi (tedy jejím přednášením, publikováním a vedením příslušných ústavů na fakultách) se zabývají téměř výhradně osoby „duchovní“ (ostatně již zde je jakýsi pejorativní osten – my ostatní jsme „neduchovní“, tedy něco postrádající, něco nám zřejmě chybí, něco nám nebylo dáno). – Tedy nejen v médiích jsou duchovní považováni za „experty na morálku“.

A nyní tedy několik připomínek ke studii dr. Váchy

Mohu souhlasit s tím, že problém eutanazie tkví ještě i jinde než „jen“ ve vztahu lékař–pacient. Nicméně podle mého názoru tvoří tento vztah základní těžiště dané problematiky, a nelze tedy v této souvislosti mluvit o „hlubších“ problémech, nejvýše o dalších nebo jiných důležitých. Zobecnění a přejítí do rovin celospolečenských je nutné a nezbytné, ale základní vztah lékař – pacient se tím neocitá na rovině nějak snad povrchnější. Naopak právě na něj je třeba i nadále klást velký důraz a navíc přibrat základní filosofické otázky vztahu já–ty (např. Buber), problematiky druhého (Levinas, Merleau-Ponty, Jonas atd.) i situace osamění, vzdálenosti a další.

Problematika „směřování“ je velmi náročná a nelze jednoduše klást do protikladu směřování vpřed (náboženství a v sekularizované podobě marxismus a moderna, jak konstatuje dr. Vácha) a jakési „náhodné a nevypočitatelné, „doprava-doleva““ postmodernistických pohybů dějin. Chybí zde přinejmenším kritický pohled na tematiku „pokroku“, bez které celá úvaha postrádá kvalitu – postmoderní uvažování je mimo jiné reflexí a reakcí na nekritické užití takovýchto základních pojmů, a je tedy třeba u nich začínat.

Jestliže závrať je – dle autora – nutně negativní protiklad k obdivu (a nezvažujeme snad i takové možnosti jako „závratně krásný“, „závrať z poznání“ nebo „závrať lásky“?), pak nepřekvapuje odmítnutí hráče (přitom hra jako úžasná možnost pro člověka je nepochybně stále s námi), tuláka, zevlouna či turisty jako protikladu někam směřujícího poutníka (to vše bez další analýzy).

Vše, co není stvořené se záměrem, co není směřující, co nerealizuje předobraz, je předem degradováno do nehodnoty, do neschopnosti se v systému hodnot být i jen pohybovat – tak i současná filosofie, která není schopna nabídnout „jednotnou a zakotvenou etickou teorii našeho celoplanetárního vědomí“. (Co znamenaly „jednotné teorie“ v minulosti snad ani není třeba připomínat.)

Hledání souvislostí nemusí být vázáno na „pevný bod“, jak autor touží, hledání souvislostí je naopak výsostným stále pokračujícím aktem, který svobodný člověk podniká vždy znovu a znovu. Jeho svoboda ovšem končí tam, kde začíná svoboda druhého (zcela nepochopitelné i nelogické – a v textu bez

jakéhokoli pokusu o vysvětlení – je užití pojmu „vlastní svoboda“, na jejímž základě si v postmoderním světě každý může dělat, co chce¹).

Několik poznámek ke studii dr. Hříbka

Přemýšlení o důvodech „skomírání naší etiky“ je složitější.

Odkaz Marxe, na nějž se autor soustřeďuje, zde může hrát určitou roli, ale dnes – při zvyšující se pochopitelné neznalosti jeho díla – spíše vedlejší. To nic nemění na tom, že určité skupiny intelektuálů budou nadále – s přesvědčením, že „ekonomika je důležitá až v první řadě“ – kopírovat do značné míry jeho cesty (které ovšem sami s velkou slávou prohlásili za překonané).

Tradice německé filosofie obecně je u nás opravdu (jak dr. Hříbek upozorňuje) – do značné míry zaslouženě – výrazná. V důsledku toho zde existuje jisté neoddělení etiky od celku filosofie. Nedomnívám se ale, že to musí být na překážku rozvoji etiky – je dokonce možné, že etika se takto rozšiřuje a pochopení filosofie jako etiky může být (a u některých filosofů se tak již dle mého názoru stalo) zajímavou možností, jež otevírá cestu do budoucích desetiletí. Do jisté míry s tím souvisí i rozšíření metody –, tedy ne již jen racionální argumentace, i když ta nepochybně nadále zůstává významnou součástí filosofické metody –, ale i další nástroje jsou již pohotoví: fenomenologický popis, obraz a další.

Další důvody onoho „skomírání etiky“ musíme patrně hledat v sociopolitické situaci nedávné historie, kdy byl materialismus prosazován triviální cestou, a tak byl nejprve odsouzen k jednostrannosti a nepochopení a posléze chápán jako nehodnotná či zcela bezhodnotová oblast – ten, kdo byl „jiný“, měl tedy hodnoty po ruce, byl určen k jejich předávání. V některých kruzích je slovo materialismus stále vnímáno pejorativně. Bohužel je to podpořeno někdy hodně zbytečnými útočnými polemikami ze strany jeho zastánců, a to v době, kdy podobné duální konflikty (tedy materialismus x idealismus) pozbývají ve filosofii postupně na významu. Je také třeba uznat, že být etikem není v naší době příliš populární (ani mezi odborníky, ani mezi laiky), natož lukrativní (to ovšem neplatí jen pro etiky).

Velmi nosné a přesvědčivé téma přirozenosti je dotaženo do důsledků – postrádá skutečně hodnotu i logiku dávat přirozenosti prostor v jedné oblasti (neumožnit eutanazii), a vůbec nezvažovat, že z tohoto pohledu je vše, co činíme k záchraně člověka, k jeho uzdravení atp., rovněž „nepřirozené“.

Je ovšem chybou, která opakuje chyby druhé strany, dovedeme-li tuto formulaci až k vyslovení nemožnosti či přinejmenším problematičnosti naleze-

1 Vácha, M., Je vůbec ještě možná etika v „postetickém“ světě? *Filosofický časopis*, 58, 2010, č. 2, s. 276.

ní morálních hodnot jinou cestou. Argumentační podpora, která zdůrazňuje větší kriminalitu v těch zemích, kde je náboženství tradičním zdrojem hodnot, je chabá – nezvažuje totiž už, o jaké jde země, jaká je jejich ekonomická, sociální, institucionální či jiná úroveň. Zde maximálně můžeme dokumentovat, že náboženství nehraje v respektování obecných morálních hodnot tak zásadní roli, jak by samo rádo předvedlo. (Za stejně zbytečné je třeba považovat opakované poukazování na barokní kulturu, barokní obrazy atd. – dr. Vácha je zmínil jen jedenkrát a spíše jako metaforický obraz, nikoli v hlavní linii – navíc vztah k baroku v Čechách je trochu lacině použit.)

Zjednodušující je v podání dr. Hříbka i zvažování teistické záruky objektivit morálních hodnot: buď je jedinou zárukou Bůh, anebo jsou Bůh a dobro nezávislé, a potom je náboženství pro etiku irrelevantní. Zvláště oddělení a nezávislost Boha na dobro by si zasloužily kvalifikovanou diskusi – pokud chceme takto argumentovat, musíme skutečně znát všechny souvislosti pozadí: to by do věci přinesla diskuse s teologií na toto téma. Nepochybně by zde měla zaznít i diskuse k otázce svobody člověka, bez níž není možno tuto úvahu prezentovat – teze, že Bůh dal člověku svobodnou vůli (kterou autor ani nezmiňuje), přináší značné posuny a nutnost některé argumenty formulovat znovu.

Diskuse k otázce svobody se bude týkat i zvážení základů „sekulární etiky“, každodenní volba se odehrává na jejím poli zcela nezastupitelně. Jestliže má být dostatečným argumentem „nezpůsobovat újmu“, jak autor navrhuje a předkládá jako dosti jednoznačně jím podpořenou „maximu“, pak to shrnuje veškerou složitost problematiky do jednoho pojmu, tedy do pojmu „újma“. Pokud to přijmeme, nijak si tím svoji úlohu nezjednodušujeme, spíše naopak, navíc jiné možné zásadní motivy pomíjíme (celek mého života, identita, sebe-pojetí, výchova, tradice, druhý jako Jinakost mě přesahující).

Sekulární etika konstatuje přípustnost eutanazie. Jakémukoliv použití pojmu povinnosti je však třeba se na tomto poli bránit – a to oběma směry. Považuji za důležité to právě v tomto okamžiku zdůraznit. Jde o proces a otázku s mnoha proměnnými, jejichž pohyb musíme neustále akceptovat, započítávat a snažit se mu rozumět. Vztah pacienta a lékaře je základním polem, na kterém se vždy bude vše řešit (souhlasím výsostně s tím, že lékař se nemůže nijak vyvléknout z této těžké role, tím méně poukazem na definici svého povolání).

Nepatří sem proto žádné absolutizující soudy.

Bolest i utrpení mají i z hlediska sekulární etiky svůj nezastupitelný význam, o to je celá situace složitější. – Konstatovat: „Bolest je ze sekulárního hlediska vždycky zlem“, ² je popřením nejen individuální zkušenosti, zkuše-

2 Hříbek, T., Za etiku bez teologie. *Filosofický časopis*, 58, 2010, č. 5, s. 745.

nosti sdílené v ordinaci (autorka je zároveň psychoterapeutka), ale i popřením veškeré reflexe složité a důležité struktury fenoménu „bolest“. Téma bolesti bude nadále a možná i se zvyšující se intenzitou téma výsostně filosofické, a to i v budoucnosti, která se nemůže vyhýbat žádné cestě pochopení či uchopení nebo prožití. Bolest je nezastupitelně přítomna, dává odkrýt ono v každodenním životě skryté nebo jinak uchopené, umožňuje nahlédnutí do hloubek, které bez bolesti a utrpení nemůžeme navštívit.

Ani to neznamená nepřipustnost eutanazie – je však třeba si být stále vědom pochybností, být neustále v otázce a nezjednodušovat si obecnými odkazy svá rozhodnutí.

SUMMARY

On euthanasia in the field of philosophy, at last

The situation in the area of ethics is dismal. Not coincidentally the cultivation of ethics has been left in the hands of those who have a special interest in the problem – and the people in question are almost invariably associated with theology and religion.

It is necessary to develop a discussion of ethics in the field of philosophy that focuses on concrete issues, first and foremost among which is the issue of euthanasia.

However, both sides of the discussion should beware of various forms of simplification and dismissal. It is necessary to retain the complexity of the socio-political structures, and also to see the full complexity of pain and suffering.

A secular ethics (and indeed ethics in general) dealing with the issue of euthanasia is, and remains, a challenge for the future. The feasibility of euthanasia is an integral part of the possible setting of that ethics.

ZUSAMMENFASSUNG

Endlich ein paar Worte zur Euthanasie auf dem Boden der Philosophie

Die Situation im Bereich der Ethik ist unerfreulich. Ihre Pflege ist nicht zufällig in den Händen derer, die hierzu ihre Interessen äußern, und dies sind fast ausnahmslos Persönlichkeiten, die mit Theologie und Religion im Zusammenhang stehen.

Es ist nötig, die Diskussion der Ethik auf dem Feld der Philosophie zu entwickeln, und zwar unter Einschluss von grundsätzlichen konkreten Problemen, zu denen in erster Linie die Problematik der Euthanasie gehört.

Bei der Diskussion ist es notwendig, auf vereinfachende Beurteilungen und Verurteilungen zu verzichten, und zwar auf beiden diskutierenden Seiten – soziopolitische Strukturen, Schmerz und Leid dürfen ihrer Kompliziertheit nicht beraubt werden.

Die säkulare Ethik (und dadurch auch die Ethik allgemein) bleibt eine Aufgabe für die Zukunft. Die Zulässigkeit der Euthanasie, die sie konstatiert, ist ein noch zu erschließendes Feld.